

Ago Raudsepp

Käskikö Churchill pommittaa Suomea?

 DIPLOMATIAN JA TIEDUSTELUN VAIKUTUS
 PETSAMON POMMITUKSEEN KESÄLLÄ 1941

Ago Raudsepp luo artikkelissaan uutta valoa siihen, miten Winston Churchillin sotakabinetti päätti kesällä 1941 pommittaa Petsamoa. Erityisen huomion kohteena on päätöksessä avainasemassa ollut Neuvostoliiton antama tiedustelutieto, joka koski Suomen tilannetta. Kirjoittaja tarkastelee 2000-luvulla Venäjällä julkaistun lähdeaineiston avulla sekä Churchillin että Stalinin motiiveja: ei ainoastaan liittyen Petsamon pommitukseen, vaan myös laajemmalla kesän 1941 tapahtumien kontekstissa.¹

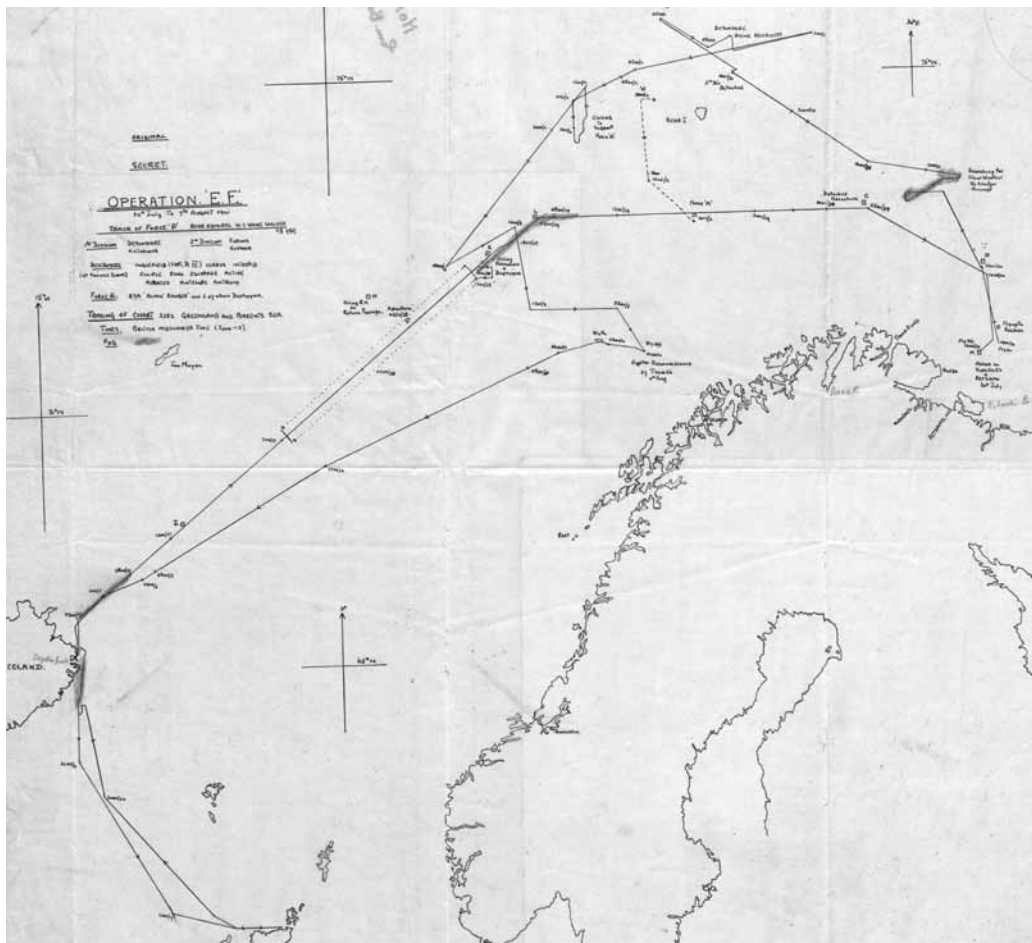
Aurinkoisena kesäpäivänä 30. heinäkuuta 1941 kello puoli neljän tienoissa iltapäivällä Petsamonvuonon ylle ilmestyi torpedoilla aseistettuja kaksisatoja, jotka ottivat suunnan kohti Liinahamarin satamaa ja alkoivat pudottaa torpedoja. Näin käynnistyi Petsamossa Ison-Britannian peitenimellä E.F. kulkenut sotilaallinen operaatio, joka tunnetaan Petsamon ja Kirkkoniemen pommituksina.² Operaation tavoitteena oli hyökätä Pohjois-Norjassa ja Pohjois-Suomessa sijaitsevia Kirkkoniemen ja Liinahamarin satamia vastaan ja upottaa satamissa ja niiden läheisyydessä olevia saksalaisia laivoja. Varsinaiseen hyökkäykseen osallistui kaksi lentotukialusta, kahdeksan muuta laivaa ja 60 lentokonetta.³ Hyökkäys epäonnistui, koska alueella ei ollut käytännössä lainkaan torpedoille sopivia maaleja. Tappiot olivat silti vakavat, ja britit menettivät 30 % pommituksiin osal-

listuneista koneistaan. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Neuvostoliitto menetti Suomen pommituksissa 25.6.1941 noin 16 % koneistaan.⁴

Britit pommittivat doktriininsa mukaisesti saksalaisia miehitettyillä alueilla. Sillä, että saksalaiset olivat miehittäneet Norjan vastoin maan laillisen hallituksen tahtoa kun taas Pohjois-Suomi miehitetiin maan laillisen hallituksen suostumuksella, ei ollut merkitystä päätöksissä. Hyökkäämällä saksalaisia vastaan Petsamossa britit kuitenkin hyökkäsivät myös suvereenisen Suomen aluetta vastaan: he tuhosivat suomalaisen omaisuutta ja aiheuttivat vammoja neljälle suomalaiselle siviilille, joista yksi menehtyi myöhemmin.⁵ Hyökkäys tuli täydellisenä yllätyksenä ei ainoastaan Suomelle vaan myös Ison-Britannian Suomen-lähettiläälle: vallitsivathan maiden välillä kaikesta huolimatta diplomaattisuhteet, vaikka välit olivatkin äärimmäisen kireät maiden keskenään sotivien liittolaisten takia.⁶

1. Kirjoittaja kiittää Pauli Heikkilää artikkelin ideasta.
2. Ohto Manninen on ehdottanut, että kirjainten E.F. merkitys olisi "Eastern Front", eli Itärintama.
3. 29 konetta hyökkäsi Kirkkoniemeä ja 24 Petsamoa vastaan, seitsemän hävittäjää jätettiin suojaamaan laivoja ja yksi hävittäjä vaurioitui matkalla. Lisäksi kolme laivaa oli lähetetty etukäteen tankkausta varten. Report of the Rear Admiral Commanding First Cruiser Squadron. 15.08.41; From the Commanding Officer H.M.S. "Victorious" to the Rear Admiral First Cruiser Squadron. 7.8.1941; Commanding Officer H.M.S. "Furious" Report on Operation "E.F". 5.8.1941, TNA, ADM 199/447.
4. Mark Solonin, *25 iyunya. Glupost' ili agressiya?* Yauza-press 2010, 457. Prosentit on laskettu taistelulentojen määrästä: Petsamossa ja Kirkkoniemessä 53 konetta suoritti yhden taistelulennon ja 16 konetta menetettiin.
5. Jukka Nevakivi, *Ystävistä vihollisiksi. Suomi Englannin politiikassa 1940–1941*. Tammi 1976, 137–139; Jukka Raunio, Brittien ilmahyökkäys Petsamoon ja Kirkkoniemeen 30.7.1941. *Suomen Ilmailuhistoriallinen Lehti* 17.2.2012, 17.
6. From Helsingfors to Foreign Office, 2.8.1941, No. 675, TNA, FO 371/29353, 35; From British Legation, Helsingfors, to Anthony Eden, 13.8.1941, No. 140, TNA, FO 371/29353, 149.

MA Ago Raudsepp on tohtorikoulutettava Tarton yliopiston historian oppiaineessa.
 Sähköposti: agoraus@ut.ee.

Kuva 1. Operaatio E. F. Yksikön "P" reitti ["P" oli pääyksikkö, jossa olivat mukana molemmat lentotukialukset, "Q" oli kolmesta laivasta koostuva tankkausyksikkö]. Kuva: The National Archives.

Iso-Britannia ja Suomi olivat molemmat demokraatioita, ja juuri yllätyshyökkäyksen mahdolluutta tämän tyyppisten valtioiden välillä pidetään yhtenä tärkeimmistä syistä siihen, miksi demokraatioiden välillä ei ole juuri käyty sotia.⁷ Niin kuitenkin tapahtui vuonna 1941. Heinäkuussa suoritettua Petsamon pommitusta seurasi Ison-Britannian sodanjulistus joulukuussa. Petsamon operaation poikkeuksellisuuteen viit-

taa myös se, että Ison-Britannian pääministeri Winston Churchill mainitsi sen sodanaikaisen laajan kirjeenvaihdon käynnistäneessä ensimmäisessä⁸ henkilökohtaisessa viestissään Neuvostoliiton johtajalle Josif Stalinille: "amiraliiteetti on minun toivomuksestani valmistellut vakavaa operaatiota, joka tullaan panemaan täytäntöön lähitulevaisuudessa arktisella alueella..."⁹ Ilmeisesti juuri tämä lause pääministerin kirjeessä on

7. Bruce Russett, *Grasping the democratic peace*. Princeton University Press 1995, 38–40.

8. Churchill oli aikaisemmin lähettänyt Stalinille ainoastaan kaksi sanomaa: kesäkuussa 1940 muodollisen sähkeen, joka koski Stafford Crippsin nimitystä suurlähettilääksi Moskovaan, ja huhtikuussa 1941 Crippsin kautta toimitetun varoituksen, johon sisältyi "luotettava agentilta" (todellisuudessa Enigman koodinmurtajilta Bletchley Parkissa) saatu tieto Saksan panssaridivisioonien keskityksistä Neuvostoliiton rajalle. Ks. Winston Churchill, *The Second World War. Volume III. The Grand Alliance*. Penguin Classics 2005, 320–322.

9. Churchill to Stalin 7.7.1941. Martin Gilbert, *The Churchill Papers. Volume III. The Ever-Widening War 1941*. W.W. Norton & Company 2001, 903.

saanut aikaan päätelmiä siitä, että Petsamon pommitus olisi todellisuudessa tapahtunut Churchillin aloitteesta tai jopa hänen käskystään.¹⁰

Petsamon pommitus sinänsä on perusteellisesti tutkittu aihe, ja siihen ei ole mitään oleellista lisättävää.¹¹ Sitä vastoin pommituspäätöksestä ja sitä edeltävistä tapahtumista on kirjoitettu puutteellisesti: diplomaatiasta jonkin verran, mutta ei varsinaisesta päätöksestä eikä siihen liittyvästä tiedustelutiedosta.¹² Syyinä siihen, miksi Petsamon pommituspäätöstä ei ole tutkittu perusteellisesti, on luultavasti se, että britit epäonnistuivat operaatiossa täydellisesti ja sen välitön sotilaallinen vaikutus jäi lähes olemattomaksi. Operaatiolla oli kuitenkin huomattavasti tärkeämpi poliittinen vaikutus, koska siitä muodotui muodollinen syy diplomaattisuhteiden katkaisemiseen Ison-Britannian ja Suomen välillä. Siksi Petsamon pommitusta on perusteltua käsitellä yhdessä myöhemmän sodanjulistuksen kanssa, kuten yleensä tehdäänkin. Aiheesta kirjoittaneet vanhemman polven historioitsijat ovat kuitenkin arvioineet melko varovaisesti Churchillin roolia ja motiiveja mainituissa päätöksissä.¹³ Sitä vas-

toin nuoremman polven tutkija Markku Ruotsila on esittänyt rohkeita, mutta paikoin ristiriitaisia arvioita sekä Churchillin roolista että motiiveista.¹⁴ Oliko Churchillin motiivina vuonna 1941 todella halu puolustaa demokratioita ”kansainvälistä kommunismia” vastaan ja käskikö hän samalla pommittaa Suomea?

Paljon on vielä tutkimatta siitä, mikä oli Churchillin rooli ja millaiset hänen motiivinsa liittyen Petsamon pommitukseen sekä sodanjulistukseen Suomelle. Petsamon pommituspäätöstä sekä siihen liittyvää diplomaatiaa ja tiedustelua ei ole tutkittu riittävästi myöskään laajemmassa kesän 1941 tapahtumien kontekstissa.¹⁵ Venäjän valtionarkiston pitkäaikainen johtaja Sergei Mironenko kertoo haastattelussaan, että Saksan ja Neuvostoliiton sodan suurimmat kartoittamattomat alueet ovat juuri sen ensimmäiset kuukaudet.¹⁶ Tuohon ajanjaksoon osuivat sekä Moskossa tehty päätös pommittaa Suomea että Lontoossa tehty päätös pommittaa Petsamo. Osoitan tässä artikkelissa, että niiden välillä oli yhteys. Erityistä huomiota kiinnitän tiedustelutietoon ja siihen, minkälainen rooli sillä oli Petsamon pom-

10. Esim. Tuomo Polvinen: ”...amiralteetti oli Churchillin aloitteesta ryhtynyt valmistelemaan Pohjoiselle Jäämerelle suunnattavaa operaatiota...” Ks. Tuomo Polvinen, *Barbarossasta Teheraniin*. WSOY 1979, 78; Ohto Manninen: ”... pääministerin painostuksesta amiralteetti käski 6. heinäkuuta tukialuksilta tapahtuvan hyökkäyksen Jäämerelle.” Ks. Ohto Manninen, *Petsamon pommitus 1941. Churchillin laiha rohkaisu Stalinille*. Teoksessa Kauko I. Rumpunen (toim.) *Salaiset kansiot. Uusia ja yllättäviä tapauksia talvi- ja jatkosodan vuosilta*. Valitut palat Oy 2010, 136; Markku Ruotsila: ”Churchill deemed it necessary to order bombing sorties on the northern Finnish ports of Petsamo and Kirkkonieki.” Ks. Markku Ruotsila, *Churchill and Finland*. Routledge 2005, 109.

11. Ks. viite 5.

12. Toistaiseksi parhaan kuvauksen tarjoaa Ohto Manninen lyhyessä, mutta perusteellisessa kirjoituksessaan, valitettavasti ilman lähdeviittauksia. Ks. viite 10.

13. Esim. Nevakivi pitää todennäköisenä, että sodanjulistusta ei olisi voitu välttää mutta Churchill pikemminkin joudutti tapahtumia luvattessaan oma-aloitteisesti Stalinille, että Suomea uhattaisiin sodalla. Ks. Nevakivi 1976, 178; Saman Nevakiven väitteen toistaa myös Polvinen ja lisää, että sodanjulistus Suomelle merkitsi ”yhtä rengasta niiden myönnötysten ketjussa, joiden avulla sodan voittamiselle välttämättömäksi katsottua liitosuhdetta pyrittiin lujittamaan ja varmistamaan”. Ks. Polvinen 1979, 128, 132; myöskään Mannisen mukaan Churchillilla ei ollut muuta vaihtoehtoa: ”Suomen halu puolueettomuuteen oli vailla merkitystä, kun Hitleriä vastaan taisteltaessa Neuvostoliiton tuki oli tarpeen. Poliittisesti Suomi ei 1941 ollut Englannille tärkeä...” Ks. Ohto Manninen, *War between Friends. Britain and Finland, 1941–44*. Teoksessa Juhana Aunesluoma (toim.) *From War to Cold War. Anglo-Finnish Relations in the 20th Century*. SKS 2005, 44; Manninen 2010, 140.

14. Ruotsila: ”What was at issue was more a question of principle than a desire to help Finland – the principle of standing by democracies [...] He [Churchill] thought that a dispute over Finland between Britain and the Soviets was probably less dangerous than the repercussions of a war on Finland, for he was sure that these repercussions would all be in the interests of international communism...” Ks. Ruotsila 2005, 113, 120.

15. Myönteisinä esimerkkeinä voidaan mainita: Ohto Manninen, *Operation Barbarossa and the Nordic Countries*. Teoksessa Henrik S. Nissen (toim.) *Scandinavia during the Second World War*. The University of Minnesota Press 1983, 172–176; Manninen 2005.

16. Russian State Archives Director, ”I Am Not Sure the Russian People Want to Know Their History”. *Diplomaatia* 144 (2015), <http://www.diplomaatia.ee/en/article/russian-state-archives-director-i-am-not-sure-the-russian-people-want-to-know-their-history/> (11.6.2016).

mituspäätöksessä. Miten on mahdollista, että sotilasoperaatio, johon Churchill viittaa peräti kolmessa kirjeessään Stalinille¹⁷ ja johon osallistui huomattavasti enemmän laivoja ja lentokoneita kuin kuuluisaan Taranton taisteluun,¹⁸ päättyi näin vaatimattomiin tuloksiin? Lähdeaineistona käytän Ison-Britannian diplomaattilähteiden ohella vähemmän käytettyjä Neuvostoliiton ja Venäjällä julkaistuja asiakirjoja kuten esimerkiksi vuonna 2004 julkaistua puna-armeijan tiedustelupäähallinnon GRU:n päällikön Filipp Golikovin muistikirjaa ja vuosina 2006–2009 julkaistua Neuvostoliiton Lontoon-suurlähettilään Ivan Maiskin päiväkirjaa.

Maiskin manööveri

Tuoreiden liittolaisten eli Ison-Britannian ja Neuvostoliiton välillä puhuttiin tiettävästi ensimmäistä kertaa mahdollisesta sotilasoperaatiosta Petsamon alueella vajaa viikko Saksan ja Neuvostoliiton sodan puhkeamisen jälkeen. Maiski kirjoittaa muistelmissaan, miten sodan toinen, kolmas ja neljäs päivä kuuluivat ja miten Molotov ja Stalin "eivät antaneet minkäänlaisia elonmerkkejä". Silloin Neuvostoliiton suurlähettiläs päätti muistelmiansa mukaan "toimia itsenäisesti", eli rikkoo diplomaattista etikettiä ja kääntäytyä Churchillin ja ulkoministeri Anthony Edenin sijasta sotakabinetin jäsenistä neuvostoystävällisimmän lordi Beaverbrookin puoleen. Raportin 27.6.1941 Beaverbrookin kanssa käydystä keskustelusta hän lähetti Moskovaan.

Maiskin muistelmat antavat olettaa, että Neuvostoliiton kokeneen diplomaatin manööveri

onnistui loistavasti. Moskovassa Ison-Britannian suurlähettiläs Stafford Cripps kutsuttiin 29.6. Kremliin, missä ulkoasioiden kansankomissaari Vjatšeslav Molotov esitti hänelle Maiskin Beaverbrookille syöttämiä ajatuksia jo Ison-Britannian ministerin ideoina, joille odotettiin vain vahvistusta Lontoosta. Maiski lopettaa tarinansa seuraavin sanoin: "Beaverbrookin yritys herättää kabinetin mielenkiinto kysymykseen toisesta rintamasta epäonnistui. Kuten odotinkin, Churchill suhtautui tähän ajatukseen kielteisesti."¹⁹

Muistelmat ovat luonnollisesti vaativa lähde historiantutkijoille, ja niiden parissa työskennellessä on syytä olla varovainen. Huomattavasti luotettavammasta lähteestä – Maiskin päiväkirjasta – selviää, että todellisuudessa ei ollut lainkaan epätavallista, että Lontoon-suurlähettiläälle ei annettu ohjeita Neuvostoliiton ulkopoliittikan jyrkissä käänteissä ja hänen oli pakko "toimia itsenäisesti".²⁰ Perjantaina 27.6. päivätyssä päiväkirjamerkinnässään Maiski ei mainitse sanaakaan tapaamisestaan Beaverbrookin kanssa tai toisesta rintamasta eikä myöskään valita puuttuvista ohjeista. Sen sijaan hän kehuu Churchillin puhetta ja pohtii puheen jälkeen kehittyneitä tilannetta ollen siihen melko tyytyväinen. Neuvostoliiton suurlähettilästä huolestutti vain kolme asiaa. Ensinnäkin Churchillin lupaaman avun sisältö: "Miten Englannin apu ilmenee? Ja onko se todella olennaista?" Toisena huolenaiheena oli Englannin yleisessä mielipiteessä vallinnut hämmennys: "Psykologisesti se on ymmärrettävää. Vasta äskettäin 'Venäjää' pidettiin Hitlerin salaisena liittolaisena, lähes vihollisena, ja

17. Churchill to Stalin 7.7.1941. Ks. viite nro 9; Churchill to Stalin 20.7.1941: "Sotalaivaston pääesikunta on viimeisten kolmen viikon ajan valmistellut operaatiota saksalaisia aluksia vastaan Pohjois-Norjassa ja Suomessa, ja operaatio täytyy suorittaa lentotukialuksille sijoitetuilla lentokoneilla. Tällä tavalla toivotaan voitavan poistaa viholliselta tilaisuus kuljettaa meritse joukkoja, joiden avulla hyökätään teidän oikeanpuoleista siipeänne vastaan arktisella alueella. Me käännyimme teidän pääesikuntanne puoleen pyytäen pitämään Venäjän alukset poissa tietyltä alueelta 28. heinäkuuta ja 2. elokuuta välisenä aikana, jolloin aiomme hyökätä"; Churchill to Stalin 28.7.1941: "Viimeisessä sähkössäni mainitut laivasto-operaatiot ovat käynnissä"; Gilbert 2001, 903, 965, 991.

18. Britit hyökkäsivät 11.11.1940 ja 12.11.1940 välisenä yönä Tarantonlahdessa sijaitsevaa Italian laivaston tukikohtaa vastaan. Operaatiossa käytettiin samankaltaisia kaksitasoja kuin Petsamossa. Italia menetti hyökkäyksen seurauksena puolet taisteluristeilijöistään, ja brittien tappiot olivat kaksi alasammuttua konetta, eli 10 % taisteluun osallistuneista 20 koneesta. Ks. Eric Grove (toim.) Martin Stephen, *Sea Battles in close up. World War 2*. Ian Allan Ltd. 1988, 30–47.

19. Ivan M. Maiski, *Vospominaniya sovetkogo posla*. Nauka 1965, 143–146.

20. Esim. Ribbentropin Moskovan-vierailusta Maiski ei saanut tietää Molotovilta vaan toimittajilta. Hän merkitsi päiväkirjaansa 24.8.1939: "Meidän politiikkamme tekee selvästi jonkin jyrkän käännöksen, jonka merkitys ja seuraukset eivät ole minulle vielä täysin selvät. Täytyy odottaa lisätietoja Moskovasta." Lisätiedot tulivat vasta kymmenen päivän päästä. Ks. A. O. Chubar'yan et al. (toim.) Ivan Maiski, *Dnevnik diplomata. London 1934–1943: v dvukh knigakh. Kniga 1, 1934–3 sentyabrya 1939 goda*. Nauka 2006, 438, 441, 502.

yhtäkkiä 24 tunnissa hänestä on tullut ystävä!” Kolmantena huolenaiheena oli ”kaikissa piireissä havaittavissa oleva suuri skeptisyys puna-armeijan suorituskyvyn suhteen.”²¹ Nämä kolme kohtaa sisältyivät tavalla tai toisella myös sähköeseen, jonka Maiski lähetti Molotoville Beaverbrookin kanssa käydystä keskustelusta. Suurlähettiläs tiedotti Moskovaan, että Beaverbrook oli valmis tukemaan hallituksessa ideaa ”lähentymisestä Neuvostoliiton kanssa” mutta pitää tärkeänä puna-armeijan taistelukykyä. Beaverbrook oli ilmaissut ”henkilökohtaisen ehdotuksen” muodossa ajatuksen, että Englanti voisi lähettää osan laivastosta Murmanskin ja Petsamon alueille ja suorittaa yllätyshyökkäyksiä Pohjois-Ranskan rannikolle.²²

Jos käytetään vain brittiläisiä lähteitä ja Maiskin muistelmia, on helppo päätyä johtopäätökseen, että Beaverbrookia käytettiin vain pelinapulanä – näin on käynyt aiemmin niin tämän artikkelin kirjoittajalle kuten myös Gabriel Gorodetskyille.²³ Neuvostoliittolaisista lähteistä selviää kuitenkin, että Maiskin sijaan Beaverbrook oli se henkilö, joka ensimmäistä kertaa lausui ääneen ajatuksen, joka myöhemmin kehittyi Ison-Britannian merivoimien hyökkäykseksi Petsamoon. Maiskin Beaverbrookin kanssa käydylle keskustelulle muistelmissaan antama merkitys on jälkiviisautta. Syy siihen, miksi juuri Beaverbrookin kanssa käydystä keskustelusta laadittu sähkö sai Molotovin reagoimaan ja antamaan itsestään ”elonmerkkejä” Lontoon-suurlähettiläälleen, oli

suurella todennäköisyydellä se, että täsmälleen samana päivänä, eli 29.6., Eduard Dietlin joukot aloittivat Petsamosta käsin hyökkäyksensä kohti Murmanskia. Myös Maiskin muistelmissaan esittämä tarina toisen rintaman ajatukseen kielteisesti suhtautuvista Churchillista ja Edenistä, joiden takia hän oli pakotettu käyttämään hyväksi Beaverbrookia, on jälkikäteen keksitty. Neuvostoliiton suurlähettiläs on 27.6. tehdyn päiväkirjamerkintänsä mukaan selvästi yhtä lailla tyytyväinen sekä Edeniin että Beaverbrookiin kuten myös Churchilliin, ja ilmaus ”toinen rintama” ilmestyy päiväkirjaan vasta 20.7.²⁴ Viitaten Maiskin muistelmiin ja Beaverbrookin papereihin Ruotsila kirjoittaa, että Maiski vaati 27.6. Beaverbrookilta, että tämä ”alkaisi painostaa Churchillia avaamaan toisen rintaman [...] ja julistamaan sodan Suomelle.”²⁵ Maiskin muistelmista ei kuitenkaan löydy mitään, mikä osoittaisi, että Maiski olisi jo niin varhaisessa vaiheessa ottanut esille kysymyksen sodanjulistuksesta Suomelle.²⁶

Tiedustelutieto

Cripps saapui yhdessä sotilaallisen valtuuskunnan kanssa Moskovaan 27.6. eli samana päivänä, jolloin Maiski ja Beaverbrook keskustelivat Lontoossa mahdollisesta Ison-Britannian sotilaallisesta avusta.²⁷ Petsamoa koskeva diplomatia jatkui nyt Moskovassa, kun Molotov pyysi kesäkuun 29. päivän iltana Crippsiä tulemaan Kremliin ja luetteli hänelle Maiskin sähköeseen sisältyvät Beaverbrookin ehdotukset. Siitä ja sitä seurann

21. A. O. Chubar'yan et al. (toim.) Ivan Maiski, *Dnevnik diplomata. London 1934–1943: v dvukh knigakh. Kniga 2. Chast' 2. 22 iyunya 1941–1943 god.* Nauka 2009 (osa 2), 6–8.

22. Maiski Narkomindelille (Narodnyy komissariat inostrannykh del SSSR eli Narkomindel – Neuvostoliiton ulkoasiainkansankomissariaatti) 28.6.1941. G. P. Kynin et al. (toim.) *Sovetsko – Angliyskiye otnosheniya vo vremya Velikoy Otechestvennoy voyny 1941–1945: dokumenty i materialy v 2 tomakh. Tom 1.* Politizdat 1983, 52–53.

23. Ago Raudsepp, *Inglismaa-Soome sõda 1941.* Magistritöö. Tartu Ülikool 2013. 22–24 <http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/33618> (28.11.2014); Gabriel Gorodetsky, *Stafford Cripps' Mission to Moscow, 1940–42.* Cambridge University Press 1984, 180.

24. Maiski 2009 (osa 2), 6–8, 15–16.

25. Ruotsila 2005, 119.

26. Ruotsila viittaa vuonna 1967 ilmestyneeseen Andrew Rothsteinin käännökseen: Ivan Maiski, *Memoirs of a Soviet Ambassador. The War 1939–1943.* Hutchinson & Co 1967; voi tietysti olla, että tieto sodanjulistusta koskevasta keskustelusta 27.6.1941 sisältyy Ruotsilan tutkimiin Beaverbrookin papereihin. Jos niin on, se muuttaisi olennaisesti Britannian sodanjulistuksesta kirjoittajien tutkijoiden – tämän artikkelin kirjoittajan ohella myös Tuomo Polvisen ja Jukka Nevakiven – käsitystä tapahtuman kulusta.

27. Cripps kutsuttiin 2.6.1941 Moskovasta kotiin konsultaatioihin, hän lähti Moskovasta 6.6. ja saapui Lontoon 11.6. ja 12.6. välisenä yönä. ks. Gorodetsky 1984, 146–151, 156; Llewellyn Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War. Volume II.* London: Her Majesty's Stationery office 1971, 6; Gabriel Gorodetsky, *Stafford Cripps in Moscow, 1940–1942. Diaries and Papers.* Vallentine Mitchell 2007, 116–117.

Kuva 2. Petsamonvuonon suu idästä länteen. Etualalla Numeroniemi, taka-alalla Etelamukka [kuvattu noin 7 kilometriä eli 2 minuuttia ennen määräpaikkaa]. Kuva: The National Archives.

neista tapaamisista kertovat Neuvostoliiton ulkoasiainkansankomissariaatin eli Narkomindelin pöytäkirjat, jotka ovat yksityiskohtaisempia lähteitä kuin brittien Lontooseen lähettämät sähköteet. Niistä käy selvästi ilmi, että tuoreilla liittolaisilla oli hyvin toisistaan eroavat käsitykset siitä, miten Ison-Britannian sotilaallisesta avusta Petsamon ja Murmanskin alueella pitäisi sopia. Molotovin mielestä kysymys oli vain Ison-Britannian hallituksen periaatteellisesta päätöksestä ja siksi mitään yksityiskohtaisempaa sotilaallista

suunnittelua ja tietojenvaihtoa pääesikuntien välillä ei tarvittu. Crippsin kanta taas oli täysin päinvastainen. Hänen mukaansa kysymys oli nimenomaan siitä, miten Molotovin toivoma sotilasoperaatio voitaisiin käytännössä toteuttaa, ja siihen tarvittiin yhteistyötä pääesikuntien välillä. Vaikka Molotov vihdoinkin suostuikin ottamaan mukaan neuvotteluihin kenraaliluutnantti Filipp Golikovin ja kontra-amiraali Nikolai Harlamovin Neuvostoliiton pääesikuntien edustajina,²⁸ kyseessä ei ollut vilpittön yritys muuttaa suhtau-

28. Filipp Golikov oli 1940 kesästä alkaen puna-armeijan tiedustelupäähallinnon GRU:n päällikkö, julkisesti puna-armeijan pääesikunnan apulaispäällikkö; Nikolai Harlamov oli 1941 keväästä alkaen punaisen laivaston taistelukoulutusosaston päällikkö ja punaisen laivaston pääesikunnan apulaispäällikkö.

tumista. Venäläisistä puhui edelleen ainoastaan Molotov eikä mitään tietojenvaihtoa sotilaiden välillä tapahtunut.²⁹ Molotovin taipumaton asenne neuvotteluissa esti mahdollisuuden tosiasialliseen brittiläisen sotilaallisen valtuuskunnan ja Neuvostoliiton pääesikuntien väliseen yhteistyöhön. Siksi kaikki kolme 29.6.–2.7. pidettyä kokousta, joissa Neuvostoliittoa edusti yksinomaan Molotov, päättyivät samalla tavalla tuloksettomina.

Ongelmana ei tietenkään ollut Molotov. Neuvostoliitossa oli vain yksi ihminen, joka olisi voinut antaa luvan tiedustelutiedon luovuttamiseen eikä se ollut Molotov. Juuri Petsamon operaatiosta käytyjen neuvottelujen aikaan Stalin sai hermoromahduksen ja vetäytyi datšalleen. Stalin oli poissa valtion johtamistyöstä yhden vuorokauden: sunnuntai-iltapäivästä 29.6. maanantai-iltapäivään 30.6. Torstaina 3.7. hän esiintyi radiossa pitäen puheen, joka oli hänen ensimmäinen julkinen esiintymisensä sodan puhkeamisen jälkeen.³⁰ Ehkäpä ei ollut sattumaa, että edellisenä iltana Ison-Britannian sotilaallisen valtuuskunnan johtaja kenraaliluutnantti Noel Mason-MacFarlane onnistui vihdoinkin sopimaan erillisen tapaamisen Filipp Golikovin kanssa. Tämä 2.7. illalla alkanut neljäs Petsamoa koskenut kokous oli selvästi erilainen kuin aiemmat neuvottelut, koska siihen osallistui ainoastaan sotilaita: Ison-Britannian puolelta MacFarlane ja sotilaallisen valtuuskunnan jäsenet, Neuvostoliiton puolelta Golikov ja Neuvostoliiton asevoimien edustajat.

MacFarlane on ilmoittanut raportissaan, että kokouksen tavoitteena oli ”keskustella operaatioiden mahdollisuudesta Petsamon alueella ja saada paikallista tietoa”. Kokous on tämän tutkimuksen kannalta tärkeä, ja MacFarlanen raporttia onkin syytä tarkastella perusteellisemmin. Venäläiset kuvailivat briteille paikallista tilannetta seuraavasti: ”Arviolta 3–4 vuoristodivisioonan suuruiset Saksan joukot ovat Varangin niemimaalla, Kirkkoniemien ja Petsamon alueilla.

Yksi vuoristodivisioona hyökkää Tumovkaan [Titovkajoki; joen suussa sijaitisi myös Titovkaniminen kalastajakylä] Petsamosta itään. Toinen yksikkö, joka hyökkää Kalastajasaarentoa vastaan, on pysäytetty kannaksella. Vihollisen kuljetusalukset ovat Varangin-, Kirkkoniemien- ja Petsamonvuonossa. Toistaiseksi käytettyjen Saksan ilmavoimien suurin vahvuus on 200 lentokonetta. Ne kuuluvat kenraali Stumfin johtamaan Saksan 5. ilma-armeijaan ja toimivat Suomen lentokentiltä. Vihollisen yhteyslinjat kulkevat nyt Pohjanlahdelta läpi Suomen.” Venäläiset väittivät hyökänneensä kuljetusaluksia ja Suomen satamia vastaan Pohjanlahdella. He pelkäsivät ilma- ja merihyökkäystä Kalastajasaarentoa ja Murmanskia vastaan ja ehdottivat Ison-Britannian laivaston ja laivaston ilmavoimien toimintaa, joka kohdistuisi ”vihollisen kuljetusaluksien keskityksiin”. Osapuolet sopivat, että lisää yksityiskohtia lähetettäisiin Lontooseen mahdollisesti yhdessä Neuvostoliiton esikuntaupseerin kanssa. Golikov kuitenkin korosti, että ensin hänen täytyy saada lupa Kremlistä.³¹

MacFarlane lähetti venäläisiltä saadun tiedustelutiedon samana iltana suurlähetystön kautta Lontooseen. Cripps puolestaan kehotti omassa sähköissään sotakabinettia pohtimaan avun antamista Neuvostoliitolle sen ehdottamissa muodoissa, koska ”jonkinlainen aktiivisen avun ele, sanallisen avun sijaan” auttaisi vahvistamaan Neuvostoliiton taistelumoraalia.³² Crippsin sähköistä ja päiväkirjamerkinnoista päätellen hän todella uskoi, että Neuvostoliiton suhtautumisessa oli tapahtunut muutos. Hän oli vilpittömän tyytyväinen Ison-Britannian suurlähetystössä 1.7. pidettyyn vastaanottoon, johon osallistui myös Golikov seurueineen.³³ Ison-Britannian suurlähettiläs, joka itse oli absolutisti, kirjoitti päiväkirjaansa: ”He olivat kaikki *erittäin* miellyttäviä ja ystävällisiä [...] He joivat paljon mukaan lukien 18 pulloa samppanjaa & 7 viskiä.”³⁴ Vain pari päivää aikaisemmin Cripps oli käyttänyt aivan toisen-

29. From Moscow to Foreign Office, 30.6.1941, No. 679A, TNA, FO 371/29485, 15; Molotovin ja Crippsin keskustelupöytäkirjat 29.6.1941, 30.6.1941, 2.7.1941. G. P. Kynin et al. (toim.) 1983, 53–62.

30. Constantine Pleshakov, *Stalin's folly. The tragic first ten days of World War II on the Eastern Front*. Houghton Mifflin 2005, 218–220.

31. From Moscow to Foreign Office, 2.7.1941, No. 706, TNA, FO 371/29485, 78.

32. From Moscow to Foreign Office, 2.7.1941, No. 700, TNA, FO 371/29485, 69.

33. From Moscow to Foreign Office, 2.7.1941, No. 701, TNA, FO 954/24B, 26.

34. Gorodetsky 2007, 118.

laista sävyä. Hän jopa ehdotti Edenille, että sotilaallisen valtuuskunnan pitäisi matkustaa takaisin kotiin, ellei heidän ja Neuvostoliiton esikuntien välille kehity ”selkeästi todellista yhteistyötä ja laajaa tietojen vaihtoa”.³⁵ Crippsin ärtymys oli perusteltua: venäläiset ottivat mielellään vastaan brittien tarjoaman tiedon, mutta eivät tarjonneet vastineeksi juuri mitään. Golikovilta heinäkuun 2. päivän iltana saatu tiedustelutieto, joka koski tilannetta Petsamossa, näyttää siis olleen läpimurto. Jos katsotaan tarkemmin, mitä Golikovin antamaan tietoon oikeastaan sisältyi, on todettava, että se oli melko ylimalkainen, lukuun ottamatta siinä mainittua vuoristodivisioonien määrää ja väitettyä Saksan lentokoneiden määrää Suomessa. Kun verrataan saatuja tietoja kysymyksiin, jotka kiinnostivat brittejä ja jotka MacFarlane luetteli Molotoville, käy ilmi, että venäläiset eivät vastanneet yhteenkään kysymykseen.³⁶ Juuri siksi britit ehdottivatkin venäläisille, että nämä lähettäisivät yhteysupseerinsa Lontooseen, jotta yksityiskohdista voitaisiin keskustella siellä. Myös Narkomindelin pöytäkirjat ja tapahtumien myöhempi kehitys osoittavat, että Crippsin sähköistä ja päiväkirjasta hehkuva optimismi oli pikemminkin venäläisten *charm offensiven* kuin heidän käyttäytymisessään tapahtuneen tosiasiallisen muutoksen seurausta.

Pommituspäätös

Molotovin kautta kiertäen takaisin Lontooseen kulkenutta Beaverbrookin ehdotusta pohdittiin ensimmäistä kertaa esikuntapäällikköjen valio-kunnassa aamulla 2.7. Sotalaivaston esikuntapäällikkö laivastoamiraali Dudley Pound sanoi kokouksessa, että on ”vaikea kuvitella, minkälaista laivastotoimintaa voitaisiin järjestää ilman täyttää tietoa tilanteesta Viananmeren alueella, ja

tietämättä, mikä olisi operaation tavoite”. MacFarlanelle lähetetyssä sähköisessä sanottiinkin seuraavasti: ”Meidän on mahdotonta pohtia, olisiko jonkinlainen toiminta Petsamon alueella mahdollista, ellei meille anneta jotakin käsitystä siellä vallitsevasta tilanteesta ja siitä, mitä neuvostohallituksella on mielessään.”³⁷ Samana heinäkuun 2. päivän iltana järjestetyssä tapaamisessa MacFarlane saikin Golikovilta tiedon operaation tavoitteesta ja myös jonkinlaisen, vaikkakin niukasanaisen, käsityksen tilanteesta Petsamossa. Siten Ison-Britannian sotilasjohdon ehdot tulivat täytetyiksi ja poliitikoista ja esikuntapäällikköistä koostuva sotakabinetin puolustusvaliokunta pystyi virallisesti pohtimaan Molotovin avunpyyntöä seuraavana päivänä pidetyssä kokouksessa.

Kokous alkoi myöhään illalla, ja osallistujat³⁸ olivat epäilemättä tietoisia Stalinin samana päivänä pitämästä radiopuheesta. Stalinin kauan odotettu puhe lopetti 10 päivää kestäneen epäselvyyden ja antoi vastauksen Churchillin 22.6. pitämään puheeseen. Stalin sanoi puheessaan: ”Britannian pääministeri Churchillin historiallinen lausunto koskien Neuvostoliitolle tarjottavaa apua ja Yhdysvaltojen hallituksen julistus valmiudesta tarjota apua meidän maallemme voivat vain herättää kiittolisuutta Neuvostoliiton kansojen sydämissä.”³⁹ Kokouspöydällä oli kopiot MacFarlanen Moskovasta lähettämästä sähköisestä, johon sisältyi Golikovilta 2.7. saatu tiedustelutieto.⁴⁰ Oleellisen osa siitä koski Petsamon alueella olevia Saksan kuljetusaluksia ja venäläisten pelkoa siitä, että saksalaiset aikovat hyökätä mereltä Murmanskia puolustavia joukkoja vastaan. Kuljetusaluksia koskeva tieto oli avainasemassa, koska aluksia olisi voitu käyttää vaarallisissa maihinnousuoperaatioissa ja venäläiset itse olivat toivoneet brittien hyökkäävän ”vihollisen kulje-

35. From Moscow to Foreign Office, 30.6.1941, No. 680, TNA, FO 371/29485, 18.

36. Brittiläisen sotilaallisen valtuuskunnan jäsenet luettelivat Molotoville 30.6. pidetyssä kokouksessa tarvitsemansa tiedot: lentokenttien määrä ja sijainti, niiden ilmatorjunta, tiedustelumahdollisuudet, polttoainetukikohdat, laivojen suojeleminen satamissa, mahdollisuus saada lentokonebenssiiniä ja voiteluaineita, lentokoneiden laskeutumiseen tarvittava radiolaitteisto ja suuntimat. Ks. Molotovin ja MacFarlanen keskustelupöytäkirja 30.6.1941. G. P. Kynin et al. (toim.) 1983, 56–59; Manninen 2010, 136.

37. Chiefs of Staff Committee, Minutes of Meeting, 2.7.1941, TNA, CAB 79/12, 280–285.

38. Kokouksen puheenjohtajana toimi Churchill pää- ja puolustusministerinä, osallistujat olivat sotakabinetin jäsenet Eden, Beaverbrook ja Clement Attlee, hallituksen jäsenet ilmailuministeri Archibald Sinclair ja sotaministeri David Margesson, esikuntapäälliköt Pound, John Dill ja Charles Portal sekä Churchillin yhteysupseeri Hastings Ismay.

39. Stalinin 3.7.1941 radiopuhe, asiakirja nro 626. V. P. Naumov (toim.) 1941 *god v 2-kh knigakh. Kniga vtoraya*. Moskva: Mezhdunarodnyy fond ”Demokratiya” 1998, 448–452.

40. Ks. viite nro 31.

tusaluksien keskityksiä” vastaan. Pöytäkirjasta käy ilmi, että kokouksessa pohdittiin kahta vaihtoehtoista suunnitelmaa: merivoimien toimintaa, joka olisi tarjonnut mereltä suojaa Murmanskia puolustaville joukoille, ja lentotukialuksilta suoritettavaa ilmahyökkäystä Saksan kuljetusaluksia vastaan. Amiraali Pound piti ensimmäistä vaihtoehtoa selvästi huonompana, koska siinä tapauksessa laivojen menetykset olisivat väistämättömiä. Amiraalin mielestä kohtuullisia tuloksia voitaisiin saavuttaa helpommin, jos käytettäisiin *Victorious*- ja *Furious*-lentotukialuksia, koska Petsamon lähellä vuonoissa olevia saksalaisia aluksia olisi mahdollista upottaa lentokoneista mereen pudotettavilla torpedoilla. Jos tarvittavat määräykset annettaisiin viipymättä, operaatio voisi toteutua jo kahden viikon kuluttua. Kokouksen pöytäkirjassa ei ole merkkejä siitä, että Churchill tai joku muu kuin amiraali Pound olisi käyttänyt puheenvuoroa tai että asiasta olisi syntynyt väittely. Pöytäkirjan mukaan sotakabinetin puolustusvaliokunta ilmaisi ”yleisen hyväksyntänsä” amiraalin perusteluille ja salli hänen antaa tarvittavat määräykset.⁴¹

MacFarlanelle lähetettiin vastaus esikunta-päällikköjen nimissä 5.7., eli kaksi päivää kokouksen jälkeen. Siinä tiedotettiin, että venäläisille voidaan vakuuttaa laivasto-operaatiota varten tehtävien valmistelujen ja tarvittavien sotalaivojen kokoamisen tapahtuvan mahdollisimman nopeasti. Sen enempiä heille ei ollut tarpeen kertoa: ”Koska operaatio, jollaista me suunnitellaamme, riippuu kuitenkin yllätyksestä eikä vaadi yhteistyötä venäläisten kanssa, turvallisuusyistä tarkoituksenamme ei ole antaa etukäteen tietoa operaation luonteesta.”⁴² Venäläisiin lähteisiin Petsamon operaatio ilmestyy uudelleen Stalinin ja Crippsin tapaamisesta laaditussa pöytäkirjassa. Stalin otti Ison-Britannian suurlähettilään vastaan työhuoneessaan Kremlissä 8.7., kun Cripps kävi tuomassa Churchillin kirjeen. Kremlin pöytäkirja alkaa kuvauksella, miten Cripps ojensi Stalinille Churchillin kirjeen ja sanoi, että tärkein osa viestistä on ”Britannian amiraliteetin päätös ryhtyä toimintaan arktisella alueella”.

Ilmeisesti Crippsin ilmoitus ei saanut minkäänlaista myönteistä vastakaikua, pikemminkin päinvastoin: Stalin huomautti jossain vaiheessa, että ”hän ei näe maiden välillä olevan mitään yhteistyötä. Toistaiseksi se on vain puhetta.”⁴³ Stalinin kiinnostuksen puute Petsamon operaatiota kohtaan päätöksen jälkeen osoittaa, että brittien analyysi ei osunut maaliin. Eden kirjoitti Crippsille viikko ennen Crippsin ja Stalinin tapaamista seuraavasti: ”Epäilen lisäksi, ettei Stalin olisi suurestikaan vaikuttanut pääministerin viestistä [...] ellei siihen liittyisi selviä lupauksia sotilaallisesta avusta, jota meidän on nykyisessä tilanteessa vaikea ellei mahdotonta antaa, kuten ehdotukset b ja c teidän sähkössäanne.”⁴⁴ Eden viittasi Beaverbrookin 27.6. Maiskille tekemiin ehdotuksiin: b merkitsi maihinnousua Pohjois-Ranskassa ja c laivaston toimintaa Petsamon ja Murmanskin alueella. Nyt näytti siltä, että Stalin ei ollut vaikuttanut pääministerin viestistä siltikään, vaikka siihen sisältyi konkreettinen lupaus.

Stalinin yhteinen rintama

Golikov oli sanonut MacFarlanelle 2.7. pidetyssä kokouksessa, että hän tarvitsee Kremlin luvan esikuntaupseerin lähettämiseksi Lontooseen. Lupaa ei nähtävästi annettu, ja Cripps otti aiheen puheeksi Molotovin kanssa 5.7. Kokous alkoi muistuttaa aiempia neuvotteluja, kun Molotov sanoi Crippsille, että ”ratkaisu ei ole kenraaleissa, jotka matkustavat Lontooseen, vaan itse Englannin hallituksessa. Neuvostokenraalit eivät pysty vaikuttamaan Englannin hallituksen päätöksiin.”⁴⁵ Molotovin sanat osoittavat, että minkäänlaista läpimurtoa ei itse asiassa tapahtunut ja Crippsin optimismi oli ollut pelkästään toiveajattelua. On huomionarvoista, että neuvostoliittolaisen sotilaallisen valtuuskunnan lähettämiseksi Lontooseen tarvittiin Crippsin painostusta, vaikka sen ei tarvinnut olla ratkaisevaa. Sen sijaan 5. tai 6.7. saatu tieto Petsamon pommituspäätöksestä saattoi olla ratkaiseva, koska Kremlissä se saatettiin tulkita merkinä Ison-Britannian hallituksen periaatteellisesta päätöksestä ”osallistua sotilasoperaatioihin saksalaisia ja

41. War Cabinet. Defence Committee (Operations), D. O. (41) 45th Meeting, 3.7.1941, TNA, CAB 69/2, 264–265.

42. From Foreign Office to Moscow, 5.7.1941, No. 733, TNA, FO 371/29485, 81.

43. Stalinin ja Crippsin keskustelupöytäkirja 8.7.1941. G. P. Kynin et al. (toim.) 1983, 69–73.

44. From Foreign Office to Moscow, 1.7.1941, No. 697, TNA, FO 371/29485, 40–41.

45. Molotovin ja Crippsin keskustelupöytäkirja 5.7.1941. G. P. Kynin et al. (toim.) 1983, 65–67.

suomalaisia joukkoja vastaan Petsamon ja Murmanskin alueella”, mihin Molotov oli alusta alkaen pyrkinyt.⁴⁶

Golikovin nimitystä neuvostoliittolaisen valtuuskunnan johtajaksi voidaan pitää yllättävänä, koska hän oli merkittävästi korkeammassa asemassa kuin brittiläisen valtuuskunnan johtaja: Golikov oli NKGB:n Vsevolod Merkulin ohella tärkein tiedustelusta vastuussa oleva henkilö Neuvostoliitossa, ja hän raportoi suoraan Stalinille.⁴⁷ Golikov, kuten Maisikin, piti päiväkirjaa, mikä oli noihin aikoihin erittäin epätavallista Neuvostoliitossa. Golikov alkoi tosin kirjoittaa muistiinpanojaan vasta sinä päivänä, jolloin hän lähti ulkomaille. Päätös hänen lähettamisestään Lontooseen tuli myös Golikoville itselleen täydellisenä yllätyksenä: ”Tehtävä oli vieras minun koko elämäkokemukselleni.” Hän ei ollut koskaan käynyt ulkomaille eikä osannut puhua englantia, kuten ei kukaan muukaan valtuuskunnan jäsenistä.⁴⁸ Ennen lähtöä Golikov kävi tapaamassa Staliniä hänen datšallaan,⁴⁹ ja hänen ensimmäinen muistikirjamerkintänsä koostuukin Stalinin ohjeista, jotka ovat erinomaisia tyylinäytteitä Stalinin mikrojohtamisesta.⁵⁰ Tämän artikkelin kannalta on oleellista, että Stalin asetti tärkeysjärjestyksessä ensimmäiseksi ”yhteisen rintaman” luomisen pohjoisessa, eli Golikovin muistikirjan ”operaatio numero 1:n”. Toinen tärkeä osa Stalinin ohjeista koski sitä, minkälaisia tietoja Golikovilla oli lupa antaa briteille.⁵¹

Golikov käytti muistikirjassaan lyhenteitä, ja niitä täytyy tulkita, jotta Stalinin ohjeita voitaisiin ymmärtää. Golikovin merkintä oli alkuperäisessä muodossaan seuraava: ”v) po n a davat' vse g) po nashey – nichego”. Kysymys kuuluu, mitä Golikov

tarkoitti lyhenteillä ”n” ja ”a”. Lähdejulkaisussa Golikovin lyhenteitä tulkinneen historioitsija Juri Rubtsovin tulkinta on: ”po n[ashey] a[rmi] davat' vse”, eli hänen mukaansa Stalinin ohje kuului seuraavasti: ”c) m[eidän] a[rmeijasta] annetaan kaikki d) meistä – ei mitään”. Rubtsov myöntää kuitenkin itsekin, että kohdat c ja d kadottavat merkityksensä, jos ne luetaan yhdessä.⁵² Golikovin muistelmissa on kuitenkin lause, joka auttaa löytämään oikean tulkinnan. Golikov kertoo, miten hän keskusteluissa brittiläisten sotilasviranomaisten kanssa piti kiinni ”ystävällisestä linjasta” ja miten hän oli valmis ”neuvostohallituksen toimeksiannosta” ilmoittamaan heille ”kaikki tiedot vihollisen ilmavoimista”.⁵³ Vihollisen ilmavoimat ovat venäjäksi ”aviatsiya protivnika”, ja siitä seuraa, että kirjaimien ”n” ja ”a” merkitys Golikovin muistikirjassa on ”n[emetskaya] a[viatsiya]” eli ”saksan ilmavoimat”. Stalinin Golikoville antama ohje oli siten seuraava: ”c) s[aksan] i[lmavoimista] annetaan kaikki d) meistä – ei mitään”. Stalinin ohje sinänsä ei merkinnyt mitään ratkaisevaa käännettä, ja Golikovin 2.7. MacFarlanelle antama tiedustelutieto noudatti samaa linjaa: kaikki vihollisen, Saksan ja Suomen, sotavoimista, mutta ei juuri mitään liittolaisesta itsestään.

Golikovin tehtävä Lontoossa oli lyhyt ja tapahtui kahdessa eri vaiheessa, joiden välillä hänet kutsuttiin Moskovaan raportoimaan ja vastaanottamaan uusia ohjeita Stalinilta. Ensimmäinen vaihe kesti 8.7.–12.7. ja toinen vaihe vain yhden päivän, eli 23.7., kun Golikov matkusti Lontoon kautta Washingtoniin.⁵⁴ Ensimmäisellä kerralla Golikov ehdotti Lontoossa, että britit lähettäisivät ”yhteistä rintamaa” varten Murmanskiin 200

46. Molotov ja MacFarlanen keskustelupöytäkirja 30.6.1941. G. P. Kynin et al. (toim.) 1983, 56–59.

47. Gabriel Gorodetsky, *Grand Delusion. Stalin and the German Invasion of Russia*. Yale University Press 1999, 53–54; Mikhail Mel'tyukhov, *Upushchenny shans Stalina. Sovetskiy Soyuz i bor'ba za Yevropu. 1939–1941 (dokumenty, fakty, suzhdeniya)*. Veche 2000, 295–296, 299–300.

48. Y. V. Rubtsov (toim.) *Zapisnaya knizhka marshala F. I. Golikova. Sovetskaya voyennaya missiya v Anglii i SSHA v 1941 godu*. Esipuhe N. F. Golikova-Sementsova. *Novaya i noveyshaya istoriya* 2 (2004), 82; Filipp Golikov, *Sovetskaya voyennaya missiya v Anglii i SSHA v 1941 godu. Novaya i noveyshaya istoriya* 3 (1969), 101.

49. Golikovia ei ole merkitty Stalinin Kremlin-vieraiden listaan kyseisinä päivinä: 5.7.1941 Stalinin viimeiset vieraat lähtivät kello 15.40, ja 6.7.1941 Stalin otti ensimmäiset vieraat vastaan kello 22.35. Ks. A. A. Chernobayev (toim.) *Na priyeme u Stalina. Tetrad (zhurnaly) zapisey lits, prinyatykh I.V. Stalinym (1924–1953 gg.)*. Novyy khronograf 2010, 342–343.

50. Stalinin mikrojohtamisesta ks. myös Simon Sebag Montefiore, *Stalin. The Court of the Red Tsar*. Phoenix 2004, 183–184.

51. Rubtsov (toim.) 2004, 89–90; Golikov 1969, 102.

52. Rubtsov (toim.) 2004, 89.

53. Golikov 1969, 104.

54. Rubtsov (toim.) 2004, 91–96.

lentokonetta, 2–3 risteilijää ja muutamia hävittäjiä. Sen sijaan maihinnousuoperaatioista ei tuolloin puhuttu.⁵⁵ Välillä pidettiin 15.7. Moskovassa kokous, johon osallistuivat Molotov ja Crippsin lisäksi myös Golikov ja sotalaivaston kansankomissaari Nikolai Kuznetsov. Kokouksessa Molotov kertoi, että ”yhteisen rintaman” tulisi olla Kirkkonielemi–Petsamo–Murmansk-alueella ja sen tavoitteena olisi vapauttaa saksalaisten miehittämä Norja. Lisäksi Molotov esitti ehdotuksen miehittää Huippuvuoret ja Karhusaari ”Britannian sotalaivaston aktiivisen osallistumisen avulla”, jotta saarille voidaan perustaa ilmavoimien ja laivaston tukikohtia. Tukikohdat varmistaisivat ”luotettavan reitin Neuvostoliiton ja Britannian ja Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen välillä.”⁵⁶ Golikovin läsnä ollessa ”yhteisestä rintamasta” puhuttiin viimeistä kertaa Lontoossa 23.7. järjestetyssä kokouksessa, johon osallistuivat myös Maiski, Eden ja Pound. Tässä kokouksessa Maiski sanoi, että venäläisten suunnitelma oli ”tunkeutua Pohjois-Norjaan Britannian laivaston avulla”, ja hän toivoi briteiltä myös maihinnousuoperaatiota.⁵⁷

Golikovin tehtävä Lontoossa päättyi molemmilla kerroilla samaan tulokseen. Ensimmäisellä kerralla britit päättivät lähettää kontra-amiraali Philip Vianin Murmansiin keräämään tarkempaa tietoa, ja vasta sen jälkeen he voisivat pohtia lentokoneiden ja laivojen lähettämistä Murmansiin. Sama toistui toisellakin kerralla: Vian lähetettiin Huippuvuorille ottamaan selville, oliko siellä saksalaisia vai ei. Vianin raporttien perusteella britit päättivät 11.8., että laivojen lähettäminen arktiselle alueelle ei olisi kannattavaa eikä Huippuvuorten miehitystä tarvittu meriyhteyksien turvaamiseksi. Vaikuttiko Petsamon ja Kirkkonielemen operaation epäonnistuminen myös tähän? Siitä ei ole todisteita, mutta ajallisesti se on mahdollista ja jopa todennäköistä. Lontoossa saatiin alustava raportti Vianilta elokuun 5. päivän iltana, ja saman päivän

aamuna lentotukialus *Furious* oli saapunut Scapan tukikohtaan Pohjois-Skotlantiin Petsamossa torpedoja pudottaneine lentokoneineen.⁵⁸ Stalinin ”yhteisen rintaman” suunnitelma ei jäänyt kuitenkaan täysin tuloksettomaksi. Alun perin laivojen suojaksi tarkoitettut kaksi *Hurricane*-lajua miehistöineen lähetettiin Murmansiin, missä ne toimivat syyskuusta lokakuuhun 1941. Siten Petsamon pommitus ei jäänyt ainoaksi brittien Suomen aluetta vastaan suorittamaksi sotilasoperaatioksi.⁵⁹ Stalinin suunnitelmalla oli myös poliittinen tuloksensa. On huomionarvoista, että 15.7. pidetyssä kokouksessa⁶⁰ Cripps ilmaisi Molotoville huolensa neuvostojoukkojen aikomuksesta tunkeutua Norjan alueelle, mutta hän ei pitänyt tärkeänä sitä, että Neuvostoliiton ja Norjan välillä oli myös pala Suomea.

Churchillin rooli

Stalin esitti ehdotuksensa ”yhteisestä rintamasta” myös 18.7. päivätyssä kirjeessään Churchillille. Maiski on kirjoittanut perusteellisesti 19.7. Chequersissa tapahtuneesta kirjeen luovuttamisesta sekä päiväkirjassaan että raportissaan Narkomindelille. Päiväkirjassa Maiski kertoo Churchillin korostaneen, että hänen on ensin konsultoitava pääesikuntansa kanssa ja hän voi tehdä vain ”joitakin alustavia huomautuksia.” Churchill sanoi Maiskille pitävänsä Norjan rintaman ajatuksesta: ”se on mahdollista”. Hän oli myös valmis lähettämään sinne Stalinin toivoman kevyen divisioonan, ei tosin norjalaista, koska sellaista ei ollut olemassa. Churchill sanoi Maiskille, että ”suunnitelma hyökätä Pohjois-Norjaan ja laskeutua sieltä vähitellen alas Etelä-Skandinaviaan, on hyvin houkutteleva. Tällainen operaatio vahvistaisi suuresti Ruotsin asemaa.” Maiski kirjoittaa, miten Churchill sen jälkeen tarttui puhelimeen ja soitti amiraali Poundille ja ”alkoi kysellä häneltä valmisteluista kuun lopussa odotettavissa olevaa amiraali Vianin laivasto-operaatiota ja Petsamon lentotukialuksien ilmaoperaatiota varten. Poun-

55. Defence Committee (Operations), Minutes of Meeting, 10.7.1941, CAB 69/2, 293–295.

56. Molotovin ja Crippsin keskustelupöytäkirja 15.7.1941. G. P. Kynin et al. (toim.) 1983, 83–84.

57. Mr. Eden to Sir S. Cripps (Moscow), 23.7.1941, (No. 141.), TNA, FO 954/24B.

58. Chiefs of Staff Committee, Minutes of Meeting, 24.7.1941; 4.8.1941; 6.8.1941, TNA, CAB 79/13, 74; 198: 235; War Cabinet, Defence Committee (Operations), D. O. (41) 57th Meeting, 11.8.1941, TNA, CAB 69/2, 334–335; Commanding Officer H.M.S., ”Furious” Report on Operation ”E.F.”, 5.8.1941, TNA, ADM 199/447.

59. Carl-Frederik Geust, *Royal Air Force Murmanskiissa 1941*. *Sotilasaikakauslehti* 66:5 (1991), 370–374.

60. Ks. viite nro 56.

Kuva 3. Torpedo-osumat kohti laituria no 2. Pommit tiellä, joka johtaa laivankorjaustelakalle. Pommit rinteessä.
Kuva: The National Archives.

din vastaukset eivät nähtävästi täysin tyydyttäneet pääministeriä, koska tämä hoputti Poundia ja antoi hänelle määräyksiä terävään ja jonkin verran ärtyneeseen sävyyn.” Maiski ja Churchill keskustelivat myös Iranista. Churchill sanoi, että jos šaahi on peräänantamaton, hän katsoo tarpeelliseksi toteuttaa Iranin sotilasmiehityksen englantilais-neuvostoliittolaisilla voimilla, ja siinä

tapauksessa Iranin ja Norjan operaatiot olisivatkin eräänlainen ”toinen rintama”.⁶¹

Tämän artikkelin kannalta tärkeä kysymys on, merkitsikö Churchillin 19.7. Poundille soittama puhelu sitä, että hän todellakin ”painosti” tai jopa ”käski” pommittaa Petsamoaa. Maiskin päiväkirjamerkinnästä voi saada sellaisen vaikutelman, että niin tapahtui. Raportissaan Narkomindelille

61. Maiski 2009 (osa 2), 15–16.

Maiski kertoo kuitenkin hieman erilaisen tarinan kuin päiväkirjassaan. Siinä Maiski ei mainitse sanallakaan Petsamon operaatiota vaan kirjoittaa, miten Churchill antoi puhelimitse Poundille määräyksen nopeuttaa Stalinin kirjeessä mainitua ”yhteistä rintamaa”, jonka ensimmäiseen vaiheeseen, eli ”Britannian merivoimien aluksien saapumiseen pohjoisille vesille”, tarvittiin vain amiraali Vianin paluu.⁶² Jos Maiskin päiväkirjaansa ja raporttiinsa kirjoittamat sanat luetaan yhdessä, ne osoittavat, että Churchill kysyi Poundilta sekä Petsamon operaatiosta että amiraali Vianin operaatiosta. Hän kuitenkin painosti Poundia ainoastaan amiraali Vianin operaation suhteen, joka oli osa Stalinin ”yhteisen rintaman” suunnitelmaa. Tärkeää on myös se, että Maiski tekee päiväkirjassaan selvän eron ”Petsamon lentotukialusten ilmaoperaation” ja ”amiraali Vianin laivasto-operaation” välillä. Ne olivatkin kaksi täysin eri asiaa. Petsamon operaatiosta ei keskusteltu kertaakaan sotakabinetin puolustusvaliokunnassa eikä esikuntien päälliköiden valiokunnassa 3.7. tehdyn päätöksen jälkeen. Ero on ilmeinen verrattuna Stalinin ”yhteiseen rintamaan”, eli niin kutsuttuun amiraali Vianin operaatioon, jota käsiteltiin lähes jokaisessa kokouksessa siitä lähtien, kun se oli ensimmäistä kertaa pöydällä 10.7., siihen saakka, kunnes se lopulta toteutettiin täysin muuttuneessa muodossa.⁶³ Selvä ero on myös Churchillin roolissa. Pääministeri puuttui päätöksentekoon suoraan kirjeellään amiraali Vianin operaation yhteydessä, kun hän yritti 10.7. päivätyssä kirjeessään laivastoministeri A. V. Alexanderille ja amiraali Poundille taivutella heidät lähettämään pienen laivueen arktiselle alueelle toimimaan yhdessä Venäjän merivoimien kanssa: ”Se tulisi tehdä ennen tiettyä Operaatiota, joka meillä on käsillä.”⁶⁴ ”Operaatiolla” pääministerin täytyi tarkoittaa valmisteluvaiheessa ollutta Petsamon operaatiota, ja hänen kirjeestään käy melko selvästi ilmi, että ”Operaatio”

ei kaivannut mitään painostusta hänen taholtaan. Samankaltaista kirjallista todistetta siitä, että Churchill olisi puuttunut Petsamon operaatioon, ei ole. Churchillin Poundia kohtaan harjoittama ”painostus” koski siis Stalinin ”yhteistä rintamaa” eikä Petsamon operaatiota.

Toisaalta tiedetään, että Petsamon operaation eli operaatio E.F:n johtajaksi nimitetty ensimmäisen risteilijälaiivueen komentaja kontra-amiraali Frederic Wake-Walker allekirjoitti taisteluskäskyn juuri 19.7., eli samana päivänä, jolloin Churchill soitti Maiskin läsnä ollessa amiraali Poundille. Siksi on perusteltua kysyä, olisiko Churchillin puhelinoitto kuitenkin voinut tavalla tai toisella vaikuttaa Petsamon operaation toteuttamiseen. Wake-Walker ei ollut suoraan Poundin alaisuudessa vaan sai käskynsä Kotilaivaston⁶⁵ komentajalta amiraali John C. Toveylta. Tämä oli allekirjoittanut operaatiota E.F. koskevan määräyksen jo neljä päivää aikaisemmin, eli 15.7.⁶⁶ Periaatteellinen päätös oli siis jo tehty. Churchillin puhelinoitolla ei siten voinut olla ratkaisevaa vaikutusta Petsamon operaation toteuttamiseen, vaikka se saikin Wake-Walkerin allekirjoittamaan taisteluskäskynsä aikaisemmin, kuin hän muussa tapauksessa olisi tehnyt. Sellaista laivasto-operaatiota koskevaa taisteluskäskyä, johon osallistuu 13 laivaa ja 61 lentokonetta,⁶⁷ ei laadita parissa päivässä. Valmistelut olivat joka tapauksessa loppusuoralla, kun Wake-Walker allekirjoitti käskyn, vaikka harjoitteluun olisikin tarvittu lisäaikaa. Petsamon pommitus ei olisi jäänyt toteutumatta, vaikka Churchill ei olisi soittanut amiraali Poundille 19.7.

Ainoat kaksi vihjettä siihen suuntaan, että Churchill olisi ”painostanut” sotilasjohtoaan Petsamon operaation suhteen ovat 19.7. Poundille soitettu puhelu ja lause hänen 7.7. päivätyssä kirjeessään Stalinille: ”amiraliiteetti on minun toivomuksestani valmistellut vakavaa operaatiota...”

62. Maiski Narkomindelille 19.7.1941. G. P. Kynin et al. (toim.) 1983, 86.

63. War Cabinet. Defence Committee (Operations), D. O. (41) 50th Meeting, 10.7.1941, TNA, CAB 79/12, 289–295; Chiefs of Staff Committee, Minutes of Meeting, 16.8.1941, TNA, CAB 79/13, 427–429; viimeisellä kerralla päätettiin operaatio Gauntletista, joka toteutettiin elokuun lopussa ja syyskuun alussa, kun Huippuvuorilta evakuoitiin venäläiset ja norjalaiset kaivosmiehet.

64. Churchill to A. V. Alexander and Admiral Pound 10.7.1941. Gilbert 2001, 921–922.

65. Kotilaivasto (Home Fleet) oli Ison-Britannian merivoimien Pohjois-Euroopassa toimiva laivasto-osasto.

66. Operation ”E. F.” First Cruiser Squadron Operation Order E.F.V, 19.7.1941, No. 229/W, 00904, TNA, ADM 199/447.

67. Ks. viite 3.

Näyttää kuitenkin siltä, että kumpikaan niistä ei ollut osoitus pääministerin ”painostuksesta”, puhumattakaan ”käsystä”, eikä sellaista edes tarvittu. Samalla on syytä panna merkille, että Churchill ei käyttänyt ilmaisia ”minun toivomuksestani” ja ”vakavaa operaatiota” tehdäkseen vaikutuksen Staliniin vaan hän oli tosissaan. Ison-Britannian sotilasjohto suhtautuikin Petsamon operaatioon tavalla, jolla suhtaudutaan vakavaan yritykseen. Sitä se myös oli, kun sitä verrataan kaikkein kuuluisimpiin laivasto-operaatioihin kuten Taranton taisteluun. Itse asiassa Petsamon operaatio oli merkittävästi vakavampi: siihen osallistui kaksinkertainen määrä lentokoneita ja kolminkertainen määrä lentokoneita.⁶⁸ Myös toinen ilmaisu ”minun toivomuksestani” on merkitykseltään tarkka. Churchill ehdotti toistuvasti sotilasjohdolle samankaltaisia, mutta tuntuvasti vakavampia sotilasoperaatioita ilman venäläisten painostusta: 23.6. päivätyssä kirjeessään esikuntapäälliköille ehdotus harkita hyökkäystä Pohjois-Ranskaan ”mittakaavassa 25 000–30 000 miestä” ja 8.7. päivätyssä viestissään yhteisoperaatioista vastaavalle amiraali Roger Keyesille ehdotus laatia suunnitelmia hyökkäyksestä Pohjois-Norjaan ”noin kolmen tai neljän tuhannen miehen mittakaavassa”.⁶⁹ On merkittävää, että ilmaisu ”toinen rintama” ilmestyy venäläisiin lähteisiin ensimmäistä kertaa juuri Churchillin käyttämänä, varsinkin kun otetaan huomioon Maiskin muistelmista alkunsa saanut narratiivi Churchillista toisen rintaman päävastustajana.

Stalinin ja Churchillin motiiveista

Stalin oli sanonut Golikoville: ”vihollisesta annetaan kaikki, meistä – ei mitään”. Neuvostoliitossa

Stalinin ohjeita noudettiin kirjaimellisesti, ja 2.7. saatu tiedustelutieto jäi tavallaan poikkeukselliseksi, koska sen jälkeen briteille ei kerrottu edes sitä, missä kulki rintamalinja Petsamon ja Murmanskin välillä.⁷⁰ Sotatilanteessa tietty epäluuloisuus on ymmärrettävää – eiväthän brititkään halunneet antaa tarkempaa tietoa Petsamon operaatiosta etukäteen. Stalinin ohjeen ensimmäinen puoli oli huomattavasti ongelmallisempi, koska Golikovin antama tiedustelutieto osoittautui vääräksi. Kirkkoniemellä, ja vielä vähemmän Liinahamarin satamassa, ei ollut jälkeäkään saksalaisten ”kuljetusalusten keskityksistä”, joita kohti ampua torpedoita. Juuri hävitettäväksi suunniteltujen laivojen lähes täydellinen puuttuminen ratkaisi sen, että operaatio E.F:stä tuli historiassa toisarvoinen ja merkitykseltään ”laiha rohkaisu Stalinille”, kuten Ohto Manninen on sattuvasti todennut. Kun luetaan amiraliteetissa myöhemmin laadittuja raportteja, ei jää epäilystäkään siitä, että venäläisiltä saatu tiedustelutieto oli ratkaiseva, ja on hyvin todennäköistä, että ilman sitä pommituspäätöstä ei olisi syntynyt.⁷¹

Tiedustelutieto voi olla virheellinen monesta syystä. Golikovista on sanottu, että hän oli taipuvainen raportoimaan sitä, mitä Stalin halusi kuulla.⁷² Oliko myös Petsamon tapauksessa kyse siitä? Saatavilla olevien lähteiden pohjalta siihen ei ole mahdollista antaa varmaa vastausta. Varjoja voidaan olla kuitenkin siitä, että briteille 2.7. annetussa tiedustelutiedossa myös väite 200:sta Saksan lentokoneesta Suomen lentokentillä oli virheellinen.⁷³ Neuvostoliiton puolustusasiain kansankomissaarin Semjon Timošenkon 24.6. allekirjoittamassa direktiivissä on esitetty Suomen pommituksen sotilaallisena perusteluna nimenomaan Saksan ilmavoimien saapuminen

68. Myös Tarantossa haluttiin käyttää kahta lentotukialusta, nimeltään *Eagle* ja *Illustrious*, joista toinen oli vanha ja toinen uusi – täsmälleen kuten *Furious* ja *Victorious* Petsamossa ja Kirkkoniemessä. Teknisen vian vuoksi vanhempi *Eagle* jäi taistelusta pois, ja Taranton pommitus suoritettiin vain yhdellä lentotukialuksella ja 20 lentokoneella; saattolaiue koostui 9 aluksesta. ks. Stephen 1988, 38–40.

69. Churchill to General Ismay, for the Chief of Staff Committee, 23.6.1941; Churchill to General Ismay (for Director of Combined Operations, Admiral of the Fleet sir Roger Keyes) 8.7.1941. Gilbert 2001, 841, 911.

70. Cripps to Eden, British Embassy, Moscow. 29.7.1941, TNA, FO 954/24B, 361.

71. Comments on Minute Sheet, 11.11.1941, TNA, ADM 199/447; Comments on Minute Sheet No 2, Register No N.L. 5988/43, 21.5.1943, TNA, ADM 1/15031.

72. Gorodetsky 1999, 135, 179.

73. Saksan lentokoneita oli tuolloin Suomessa vain 18, joista 10 Petsamossa Luostarin lentokentällä; Saksan 5. ilma-armeijassa oli yhteensä vain 189 taisteluelpoista lentokonetta. ks. Solonin 2010, 390–391; Hannu Valtosen mukaan Petsamossa oli 9 saksalaista konetta. Ks. Hannu Valtonen, *Luftwaffen pohjoinen sivusta*. Keski-Suomen Ilmailumuseon julkaisuja 1997, 139.

Suomeen, ja Golikov oli Stalinin työhuoneessa 24.6. samaan aikaan kuin Timošenko.⁷⁴ Siitä seuraa, että Petsamon operaation käynnistänyt tiedustelutieto oli osa samaa pakettia, jonka pohjalta aloitettiin pommitukset Suomessa 25.6.

Päätös pommittaa Suomea kuten myös direktiivi numero 3⁷⁵ ja ”yhteisen rintaman” suunnitelma tunkeutua Ison-Britannian laivaston avulla Pohjois-Norjaan olivat kaikki luonteeltaan vastahyökkäyksiä. Stalinin tavoitteena näyttää heinäkuussa 1941 olleen samankaltainen hyökkäys Pohjois-Suomeen ja Norjaan yhteistyössä Ison-Britannian kanssa kuin elokuussa 1941 suoritettiin Iraniin. Myös käytetty taktiikka oli samankaltainen. Briteille syötettiin tiedustelutietoa, joka oli liioiteltua tai jopa täysin väärää: Petsamossa ei ollut saksalaisia kuljetusaluksia, Suomen lentokentillä ei ollut 200:aa Saksan lentokonetta eikä Huippuvuorilla ollut saksalaisia joukkoja. Myöskään Iranissa ei ollut 10 000:ta saksalaista, kuten Maiski sanoi Edenille, eikä myöskään 7 000:ta, kuten Stalin sanoi Crippsille.⁷⁶ Iranin suhteen Neuvostoliiton taktiikka tuotti tulosta, Suomen suhteen ei, tai ainakaan ei niin suoraviivaisesti. Syynä oli ennen kaikkea brittien strateginen harkinta.⁷⁷ Norjassa ja Pohjois-Suomessa olivat vastassa Saksan joukot, jotka olivat huomattavasti vahvemmat kuin Iranin armeija. Sen lisäksi Iranin öljy oli sodankäynnin kannalta huomattavasti tärkeämpi raaka-aine kuin Petsamon nikkeli tai jopa Ruotsin rautamalmi.

Kesällä ja syksyllä 1941 briteille jäi arvoitukseksi, miksi Neuvostoliitto vaati Huippuvuorten ja Karhusaaren miehitystä. Myöskään se ei selvinnyt, miksi Neuvostoliitto lähetti suuren määrän ensiluokkaisia joukkojaan Saksan rintaman sijasta Iraniin⁷⁸ ja mitä käytännöllistä hyötyä Hitlerin kukistamisen kannalta olisi siitä, että Iso-Britannia julistaisi sodan Suomelle, Unkarille ja Romanialle. Jos käytännölliset syyt jätetään laskesta, jäljelle jääkin jotain muuta. Noin puoli vuotta ennen Saksan hyökkäystä Golikov sai Stalinilta tehtäväkseen valmistella GRU:ssa kaksi vaihtoehtoista suunnitelmaa. Molempien suunnitelmien lähtökohdaksi oli ideologia: sen jälkeen kun ”kapitalistit olisivat raadelleet toisensa verille ja uuvuksiin”, Neuvostoliitto ”vapauttaisi” maailman.⁷⁹ Tästä näkökulmasta katsottuna ei ole yllättävää, että vain viikko ennen Saksan hyökkäystä Cripps ilmaisi sotakabinetin kokouksessa Lontoossa mielipiteensä, että ”pohjimmiltaan Neuvostoliitto on vihamielinen sekä Saksalle että meille”.⁸⁰ Siksi ei voida kieltää myöskään sitä mahdollisuutta, että briteille syötettiin Stalinin toimeksiannosta tietoisesti väärää tietoa, jotta heidät saataisiin toimimaan halutulla tavalla. Mielenkiintoisen esimerkin tarjoo 23.7. pidetty kokous, jossa kävi ilmi, että venäläiset olivat antaneet briteille raportin, jonka mukaan Huippuvuorilla oli saksalaisia joukkoja. Kun Pound sanoi, että tieto Huippuvuorilla olevista saksalaisista pikemmin siirsi operaation alkua, Maiskilta ei

74. Golikov ei käynyt Stalinin työhuoneessa usein. Ennen kesäkuun 24. päivää hän oli siellä viimeksi 11.4. Ks. A. A. Chernobayev (toim.) 2010, 339, 595; Solonin 2010, 368–370.

75. Illalla 22.6.1941 Moskovasta lähetettiin rintamien esikuntaan Timošenkon allekirjoittama direktiivi numero 3, jonka mukaan puna-armeijan oli aloitettava vastahyökkäys ja edettävä suuntiin, jotka sopivat yhteen ennalta ehkäisevää sotaa varten laaditun suunnitelman kanssa. Ks. Pleshakov 2005, 128–129; Neuvostoliiton hyökkäyssuunnitelmasta ks. myös Ohto Manninen, *The Soviet Plans for the North Western Theatre of Operations in 1939–1944*. National Defence College 2004, 61.

76. From Moscow to Foreign Office, 8.7.1941, No. 754, TNA, CAB 65/19, 16; War Cabinet, 68th Conclusions, 10.7.1941, TNA, CAB 65/19, 23; Iranissa oli noin 1 000 saksalaista miestä perheineen eli yhteensä noin 2 000–2 500 saksalaista. Ks. Richard A. Stewart, *Sunrise at Abadan. The British and Soviet Invasion of Iran, 1941*. Praeger 1988, 54; 91; Mohammad Gholi Majd, *August 1941. The Anglo-Russian Occupation of Iran and Change of Shahs*. University Press of America 2012, 52–53.

77. Norjan suunnitelmasta ja Brittien sotilaallisista perusteluista. Ks. Manninen 1983, 172–176; Manninen 2005, 42.

78. Neuvostoliitto lähetti elokuussa 1941 Neuvostoliiton–Britannian yhteisoperaation aikana Pohjois-Iraniin kuusinkertaisen määrän joukkoja verrattuna brittien Etelä-Iraniin lähettämiin: 120 000 miestä ja 1 000 panssarivaunua. Ks. Stewart 1988, 84, 193.

79. Suunnitelmat laadittiin sellaista tilannetta varten, että Iso-Britannia antautuisi ja sen alusmaat jaettaisiin. Suunnitelma A:n mukaan Yhdysvallat hyökkäisi Saksaa vastaan yrittääkseen pelastaa Brittiläisen imperiumin, ja siinä tapauksessa Neuvostoliitto liittoutuisi ainakin väliaikaisesti Saksan kanssa. Suunnitelma B perustui olettamukseen, että Neuvostoliitto joutuisi sotaan Saksaa vastaan, ja silloin Yhdysvalloista tulisi tilapäinen liittolainen. Ks. Ismail Akhmedov, *Stalinin GRU. Puna-armeijan tiedustelu-upseerin muistelmia vallankumouksen, sodan ja rauhan päivistä*. Alea-Kirja Oy 1988, 163–164.

80. War Cabinet, 60th Conclusions, Minute 3, Confidential Annex, 16.6.1941, TNA, CAB 65/22, 166.

mennyt kuin muutama hetki, kun hän jo kumosi tiedon.⁸¹ Myös Stalin itse antaa erinomaisen tyylinäytteen. Painostaessaan 10.7. Isoa-Britanniaa solmimaan poliittisen sopimuksen hän sanoi Crippsille, että jotkut kommunistit Venäjällä antavat saksalaisystävällisiä lausuntoja ja sopimuksen julkaiseminen tekisi hänelle mahdolliseksi heidän toimintansa lopettamisen.⁸² Vaikka kuviteltaisiin, että Stalin vainoharhaisuudessaan todella uskoi Neuvostoliitossa olleen kommunisteja, jotka olisivat uskaltaneet hänen 3.7. pitämänsä puheen jälkeen antaa saksalaisystävällisiä lausuntoja, on täysin mahdotonta uskoa, että Stalin todella ajatteli tarvitsevansa jonkin sopimuksen heidän hoitamisekseen.

Sen sijaan Churchill käyttäytyi 22.6. pitämänsä puheen mukaisesti.⁸³ Ei ole olemassa vakuuttavia todisteita siitä, että Churchill olisi kesällä ja syksyllä 1941 perustanut toimintansa ideologisiin mieltymyksiinsä tai pitänyt tärkeänä sitä, että Suomi oli demokraattinen ja Neuvostoliitto kommunistinen valtio, kuten Ruotsila väittää.⁸⁴ Churchillin mielestä Suomen demokratia oli vain jonkinlainen ”Tannerin naamio”,⁸⁵ ja jos hän olisi saanut yksin päättää, diplomaattisuhteet Suomen ja Ison-Britannian välillä olisi katkaistu jo viikkoja ennen Petsamon pommitusta. Mitä muuta hän voisiakaan tarkoittaa sanoilla: ”Edellytän [...] että Suomen lähettiläältä on riistetty kaikki tilat, salakirjoitus ja muut. Ei ole tarvetta julistaa sotaa, mutta minusta näyttää, että heidän pitäisi saada osakseen samanlaista kohtelua, kuin jos olisimme sodassa.”⁸⁶ Kun Iso-Britannia

sitten joulukuussa 1941 julisti Suomelle sodan, Churchill vastusti sitä aivan loppuun asti. Ruotsila kuitenkin erehtyy luullessaan pääsyyn Churchillin vastarintaan olleen huoli demokraattisen Suomen kohtalosta kommunistisen Neuvostoliiton painostuksen alla. Ruotsila unohtaa, että samalla päätöksellä julistettiin sota myös Romanian ja Unkarille. Niinpä Churchillin ”historiallisen virheen”⁸⁷ kohteena ei myöskään välttämättä ollut Suomi. Onkin mahdollista osoittaa, että Churchill ei ollut huolissaan demokraattisesta Suomesta vaan pikemminkin epädemokraattisista Romaniasta ja Unkarista.⁸⁸

Churchillin olisi myös ollut melko vaikeaa asettaa ideologiset valinnat etusijalle. Demokraattisen Ison-Britannian pääministerillä ei juuri ollut mahdollisuuksia taivuttaa sotilasjohtoa kannattamaan yrityksiä, jotka eivät pohjautuneet sotilaallisiin tarpeisiin. Pääministerinä ja myös puolustusministerinä Churchillin vallassa oli vaihtaa sotilasjohtoon kuuluvat korkeimmat upseerit, mutta ei juuri sen enempää. Luonnollisesti hän pystyi saamaan arvovallallaan aikaan kovaa painostusta, ja väitellessään hän saattoi olla halveksiva ja loukkaava, mutta hän kuitenkin kunnioitti amiraaliensa ja kenraaliensa oikeutta omiin mielipiteisiin. Ilman niitä ei olisi myöskään syntynyt väittelyä, ja juuri väittely oli Churchillin tapa johtaa.⁸⁹ Käskyjä sotilasjohdolle sai antaa ylipäällikkö, joka *de jure* oli kuningas ja *de facto* hallitus. Sotakabinetin puolustusvaliokunnan muodossa ylipäällikkö antoikin 3.7. käskyn suorittaa operaatio, joka tunnetaan Petsamon ja

81. Ks. viite nro 57.

82. Woodward 1971, 14.

83. ”We have but one aim and one single, irrevocable purpose. We are resolved to destroy Hitler and every vestige of the Nazi regime. From this nothing will turn us – nothing. [...] Any man or State who fights against Nazidom will have our aid. Any man or State who marches with Hitler is our foe.” Ks. Churchillin 22.6.1941 radiopuhe, Gilbert 2001, 837.

84. Ruotsila: ”As an anticommunist, Churchill thought indeed that war against Finland was a ‘historic mistake’.” Ks. Ruotsila 2005, 120, ks. myös viite nro 14.

85. Väinö Tanner oli sosiaalidemokraatti ja yksi Suomen tunnetuimmista poliitikoista; Churchill viittaa siihen, että Tanner nimitettiin kauppaja- ja teollisuusministeriksi 3.7.1941.

86. Prime Minister’s Personal Minute, No M. 725/1. 10.7.1941, TNA, FO 371/29352/25; Prime Minister’s Personal Minute, No M. 704/1, 5.7.1941, TNA, FO 371/29359/12.

87. Churchillin 4.12.1941 käsin kirjoittama kommentti vastauksena Edenin pyyntöön julistaa sota Suomelle, Romanian ja Unkarille: ”An historic mistake is going to be made all right. I take full responsibility for it.” Prime Minister. P. M., /41/167. 29.11.1941, TNA, PREM 3/170/1/38–39; ks. myös Nevakivi 1976, 128.

88. Ago Raudsepp, Miks demokraatia Soomet ei päästnud? Ühendkuningriigi-Soome sõda ja demokraatliku rahu teooria. *The Estonian Historical Journal* 1/2 (2015), <http://ojs.utlib.ee/index.php/EAA/article/view/AA.2015.1-2.03> (14.7.2016).

89. Alex Danchev & Daniel Todman (toim.) Field Marshal Lord Alanbrooke, *War diaries 1939–1945*. Phoenix 2003, xvi–xxii

Kirkkoniemen pommituksina. Vaikka Churchill ei voinut käskää eikä käskenytkään pommittaa Suomea, hänellä ei ollut mitään sitä vastaan.

Abstract: Did Churchill order the bombing of Finland? The impact of diplomacy and intelligence on the bombing of Petsamo in the summer of 1941

In July 1941, British bombers attacked Petsamo in Northern Finland as part of the operation "E. F.", also known as the raid on Kirkenes and Petsamo. In his article, Ago Raudsepp uses discoveries from The National Archives to shed new light on the decision by Churchill's War Cabinet to bomb Petsamo. The key to the decision was intelligence received from the Soviets. When it proved wrong, it was also the key to the fail-

ure of the operation. The claim about German planes operating from Finnish airfields, which was part of the intelligence delivered to the British, was used by the Soviets to justify the bombing of Finland on 25.6.1941 to their own troops. It too was false. In fact, there was a clear pattern of the Soviets feeding exaggerated or false information to the British to persuade them to take joint military action both in the North (concerning Finland and Norway) and in the South (concerning Iran). Stalin himself directed Filipp Golikov, the head of Soviet Main Intelligence Directorate (GRU), of how to inform the British: "about the enemy – give them everything; about us – nothing." It was the first part of Stalin's order that was problematic, because the information tended to be false.

Keywords: Finland, Petsamo, 1941, Churchill, Stalin, Golikov